

СПАДЩИНА Г.С. СКОВОРОДИ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА СВІТОВІЙ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДУМЦІ

У статті розкриваються питання вивчення та використання філософсько-педагогічної спадщини Г.С. Сковороди у вітчизняній та світовій історико-педагогічній думці, аналізуються перспективи творчого використання здобутків та набутого досвіду просвітянина у сучасних освітніх закладах України.

Ключові слова: твори Г.С. Сковороди, представники вітчизняної та світової філософсько-педагогічної думки.

В статье рассматриваются вопросы изучения и использования философско-педагогического наследия Г.С. Сковороды в отечественной и мировой историко-педагогической мысли, анализируются перспективы творческого использования достижений и опыта просветителя в современных образовательных заведениях Украины.

Ключевые слова: произведения Г.С. Сковороды, представители отечественной и мировой философско-педагогической мысли.

The article deals with the problem of studying and usage of G.S. Skovoroda's philosophical – pedagogical heritage in the national and foreign social historical – pedagogical thinking, the perspective opportunities for creative implementation of the acquired achievements and experience in educational activities of present – day educational institutional of Ukraine are considered.

Key words: words of G.S. Scovoroda, representatives of national and foreign historical – pedagogical thinking.

Постановка проблеми. Перебудову освіти в Україні на сучасному етапі розвитку вітчизняного шкільництва проголошено в державних документах основою відтворення духовного потенціалу нації, подальшого становлення демократизації суспільства, виходу вітчизняної науки та культури на світовий рівень (“Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті”, Закон України “Про освіту”, концепція національного виховання).

Аналіз актуальних досліджень. Видатний педагог-демократ, філософ, гуманіст Г.С. Сковорода вніс цінний доробок у розвиток вітчизняної освіти. Різні аспекти його багатогранної спадщини плідно вивчаються педагогами-вченими, методистами, державними діячами, мистецтвознавцями. Серед них роботи Д. Багалія, Г. Данилевського, І. Драча, М. Ковалинського, Г. Костюка, О. Потебні, І. Срезневсь-

кого, М. Сумцова, К. Ушинського, Л. Ушкалова, Г. Хоткевича та ін. Спадок мислителя розглядають у своїх творах українські письменники Г. Квітка-Основ'яненко, М. Коцюбинський, М. Рильський, П. Тичина, І. Франко, Т. Шевченко. Всі автори відзначають демократизм і гуманізм діяльності Г.С. Сковороди, наголошують на особливій доцільності поглядів просвітянина щодо виховного значення “сродної” праці в житті людини, підкреслюють, що твори мандрівного вчителя життя посідають чільне місце серед духовних надбань України.

У вітчизняній педагогічній думці спадщина Г.С. Сковороди вивчається в кандидатських дослідженнях С. Бакай, Г. Гребенної, О. Тулякова. Автори висвітлювали погляди Г.С. Сковороди на виховання і освіту, людське щастя, розкривали динаміку розвитку його музично-педагогічних надбань, спорідненість сквородинівських й античних педагогічних ідей, довели, що провідну роль у різнобічному вихованні особистості Г.С. Сковорода відводив учителю, показали, що особливого значення він надавав ролі праці в житті молоді.

Яскравим прикладом ставлення видатного педагога-філософа до ролі праці в розвитку “істинної людини” є його слушна думка про те, що “хто труда не докладає – той до добра не прийде” (байка “Змія і Буфон”). Цю думку поділяв і К. Ушинський, який у роботі “Праця в її психічному і виховному значенні” наголошував, що “неробство – мати всіх вад”. Слід зазначити, що у байках та інших творах народний наставник постійно використовував матеріали українського фольклору, пов’язуючи тим самим інтереси молоді з історією, традиціями, типовими ознаками життєдіяльності народу України [3, с. 80–115].

Разом із тим, аналіз численних джерел показує, що на сьогодні питання вивчення різних аспектів багатогранної спадщини видатного народного педагога-наставника, філософа, мистецтвознавця, співака, композитора і музиканта різними представниками вітчизняної та світової соціально-педагогічної думки залишаються недостатньо розкритими і потребують подальшого дослідження.

Мета статті – схарактеризувати питання вивчення та використання філософсько-педагогічних ідей і досвіду Г.С. Сковороди різними представниками вітчизняної та світової соціально-педагогічної думки, розглянути перспективи творчого використання набутих здобутків у навчально-виховній роботі сучасних освітніх закладів України.

Виклад основного матеріалу. За визначенням академіка АПН України О.В. Сухомлинської підґрунтям педагогічно-філософської

спадщини Г.С. Сковороди були кращі здобутки другої половини XVII–XVIII століть періоду педагогічної думки і школи козацької доби (українського барокко) в галузі педагогіки, філософії та народно-педагогічної творчості. Г.С. Сковорода пропустив ці здобутки через своє серце й розум, осмислив, проаналізував і відобразив у педагогічних, філософських та літературних працях [6, с. 23–24].

Один із дослідників літературно-філософських поглядів Г.С. Сковороди Л.В. Ушкалов у передмові та коментарях до роботи “Сад божественних пісень” висловив думку про повчальне значення цього твору для духовного розвитку людської особистості, формування в молодого покоління позитивних моральних якостей, урахування природних здібностей, зокрема літературно-поетичних та риторичних при обранні майбутньої професійної діяльності [5, с. 105–127].

Педагогічно корисні думки щодо внеску Г.С. Сковороди в духовні здобутки України висловив також Г. Хоткевич у роботі “Григорій Савич Сковорода. Український філософ. Короткий його життєпис і вибрані місця з творів та листів”. Робота вийшла в серії “Культурно-історична бібліотека” за редакцією Д. Багалія. Аналізуючи спадщину просвітянина, Д. Багалій зазначив, що Г.С. Сковороді належить одне з перших місць у розумовому й моральному відродженні України.

Г. Хоткевич, розглядаючи твори Г.С. Сковороди і його практичну навчально-виховну освітню діяльність серед різних верств населення Слобожанщини, дійшов висновку, що головну мету існування і своє покликання Г.С. Сковорода вбачав у вихованні та освіті людей, самопізнанні й самореалізації кожною особистістю притаманних їй природних нахилів і здібностей у майбутній практичній діяльності. Г. Хоткевич зазначав, що Григорію Савичу подобалася робота вчителя в Переяславському і Харківському колегіумах. Він натхненно читав учням лекції, проводив бесіди, спілкувався з вихованцями у позанавчальний час, вкладаючи в цю роботу частку своєї душі [8, с. 109–110].

Викладаючи в Харківському колегіумі, Г.С. Сковорода у посібнику “Начальная дверь ко христианскому благонравию” радив молоді позитивно ставитися до людей і життєвих обставин, шукати своє щастя всередині самого себе. Пізнай себе, розберись у своїх природних здібностях, обери майбутню сродну працю – наголошував педагог-наставник, учитель життя. Але демократичні, гуманістичні ідеї просвітянина, власне розуміння основних категорій християнського віровчення не знайшли підтримки серед духовного керівництва Хар-

ківського колегіуму і змусили його залишити викладацьку діяльність [1, с. 241–244, 7, с. 177–180].

У роботі “Григорій Савич Сковорода” Г. Хоткевич зазначив, що, мандруючи Слобожанщиною, народний наставник закладав у серця селянських дітей зерна добра, справедливості, віри в краще майбутнє рідного краю, спрямовував їх на добрі вчинки, вчив, що істинна краса людської особистості розкривається в сумлінній розумовій або фізичній праці. Він наполегливо радив дотримуватися провідного принципу української народної педагогіки, головне місце в якій завжди посідало виховання людини-трудівника, застерігав від недобрих вчинків, закликав до душевної чистоти, добра, самовідданості та самовдосконалення [8, с. 120–121].

Педагогічно-філософську спадщину Г.С. Сковороди поряд з вітчизняними науковцями вивчали та досліджували й представники світової соціально-педагогічної думки. Так, одну з перших сторінок в інтернеті щодо спадщини Г.С. Сковороди відкрив американський дослідник Ричард Хантула, житель Нью-Йорка, 1945 року народження. В інтерв'ю по електронній пошті полтавській обласній газеті “Нова праця” від 29 липня 1998 р. Р. Хантула повідомив, що він захистив у Гарвардському університеті дисертацію, присвячену роботі Г.С. Сковороди “Сад божественних пісень”. Р. Хантула розповів, що до вивчення та дослідження спадщини Г.С. Сковороди його залучив професор Гарвардського університету, українець за походженням, Омелян Прищак, який був одним із засновників Гарвардського інституту українських досліджень [2, с. 9–10].

Розкриваючи структуру та зміст дисертації, Р. Хантула зазначив, що вірші “Саду...” відображають містичну філософію та символістську манеру їх автора. Для розуміння цього твору слід звернути увагу на численні цитати та перекази Біблії й інших святих писань, а також увійти до тих літературних та теолого-філософських традицій, у яких працював Г.С. Сковорода. “Сад божественних пісень” – високоорганізована поетична структура, до якої входить рівно 30 пронумерованих пісень. Число 30 – тут не випадкове. В одному з діалогів Г.С. Сковороди персонаж говорить, що у віці тридцяти років людині починає відкриватись істина.

Відомий твір святого Іоанна Клімакуса “Кроки божественного сходження” має також 30 глав, що відображають перші тридцять років життя Христа. Кожна глава представляє крок сходження Христа на вершину аскетичного життя. “Сад божественних пісень” навчає особистість містичному подоланню східців життя і є ілюстрацією цього

сходження. Отже, у структурі твору простежується єдність форми та змісту. Це дає підстави вважати, що “Сад...” є зразком інтригуючого символу та об’єкту для повчальних роздумів, – робить висновок Р. Хантула. З полтавської газети “Нова праця” від 8 серпня 1992 р. дізнаємося також, що недалеко від Вашингтону в м. Сільвер-Спрінг біля української православної церкви Святого Андрія на знак глибокої поваги до мислителя було встановлено бронзовий пам’ятник Г.С. Сковороді [2, с. 10–11].

Ряд цінних науково-методичних праць стосовно етичних, естетичних, педагогічних та соціологічних поглядів і життєдіяльності Г.С. Сковороди підготував відомий канадський професор філології Володимир Шаян. У творах “Григорій Сковорода – лицар святої борні” (Канада, Гамільтон, 1984. – С. 100); “Сковорода й духовне обличчя України у XVIII сторіччі” (У кн.: Віра предків наших – Канада, Гамільтон, 1987. – С. 478–495); Етичні, соціологічні погляди Г.С. Сковороди (Там само. – С. 496–524) – В. Шаян, називаючи просвітянина “лицарем святої борні”, зазначав, що Г.С. Сковорода був втіленням великої моральної сили, від якої зачиналося відродження самостійної незалежної України [9, с. 75–80].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз поглядів представників вітчизняної та світової соціально-педагогічної думки засвідчив, що спадщина Г.С. Сковороди активно вивчається та досліджується педагогами-науковцями, філософами, методистами, діячами науки і культури, а його практичні надбання впроваджуються у навчально-виховний процес. У вітчизняній та світовій педагогічній думці життєвий шлях, різні напрями поглядів науковця, духовно-моральні якості його особистості одержали високу позитивну оцінку. Зазначається, що головну мету виховання Г.С. Сковорода вбачав у формуванні “істинної” людини, яка знайде покликання і щастя у “сродній” праці за природними здібностями і тим самим приносить користь суспільству. Теоретичні здобутки й досвід Г.С. Сковороди, проаналізовані вітчизняними і світовими дослідниками, не втратили актуальності й можуть бути творчо використані в сучасних освітніх закладах України.

Література

1. Педагогічна діяльність і погляди Г.С. Сковороди (1722–1794) // Історія педагогіки: Навч. пос. / За заг. ред. чл.-кор. АПН України, д. пед. наук, проф. Г.В. Троцько. – Харків, 2008. – С. 240–250.
2. *Попова Л.Д., Бакай С.Ю.* Просвітницька та музично-педагогічна діяльність Г. Сковороди. Навч. пос. – Х.: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2009. – 187 с.

3. *Сковорода Григорій*. Байки Харківські. Афоризми / Упор. і автор передмови Н.О. Батюк. – Х.: Прапор, 1972. – 132 с.
4. *Сковорода Григорій*. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи/ Упор., вступна стаття і приміт. І.В. Іванько. – К.: Наукова думка, 1983. – 542 с. (“Б-ка української літератури”)
5. *Сковорода Г.С.* Сад божественних пісень / Передмова, комент. Л.В. Ушкалова. – Х.: Майдан, 2002. – 127 с.
6. *Сухомлинська О.В.* Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К.: А.П.Н., 2003. – 68 с.
7. *Троцько Г.В.* Г.С. Сковорода про вимоги до викладача навчального закладу // Педагогіка та психологія. Зб. наук. пр. – Вип. 6 – Х.: ХДПУ, 1998 – С. 176–180.
8. *Хоткевич Г.М.* Григорій Савич Сковорода – український філософ. – Х.: Гуманітарно-літературна асоціація Г. Сковороди, 1997. – 128 с.
9. *Шаян В.* Григорій Сковорода. Лицар святої борні. – Канада, 1984. – 109 с.